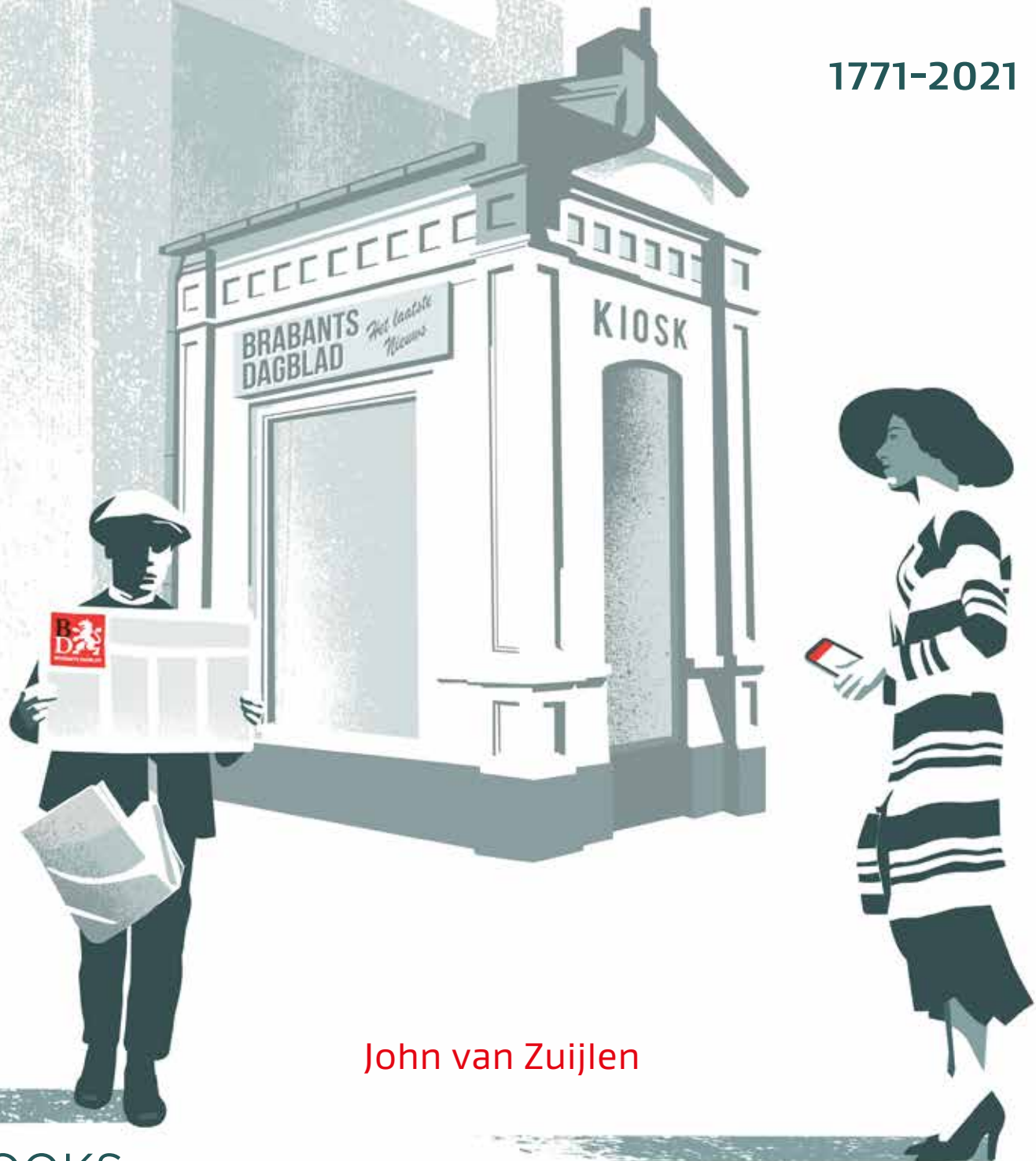

250 JAAR BRABANTS DAGBLAD

TYDINGEN DIE BELANG HEBBEN

1771-2021

John van Zuijlen

W BOOKS

Redactiekantoor in Waalwijk.

TYDINGEN DIE BELANG HEBBEN

250 jaar Brabants Dagblad

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD	6
INLEIDING	8
1. 'WY HEBBEN DE EER HET PUBLICQ TE ADVERTEEREN ...'	10
2. NIEUWE KRANTEN, EEN ANDER GELUID	42
3. ÉÉN GRONDWET IN TWEE KRANTEN	72
4. 'DAGEN DER PUBLICITEIT'	82
5. 'WIJ ZIJN LIBERAAL NOCH CONSERVATIEF'	96
6. DE JUBILEUMKRANT VAN DE PROVINCIALE ANNO 1921: 'DE COURANT WERD EEN UITKOMST VOOR DE VROUW'	112
7. 'EEN BRUILOFT IN OORLOGSTIJD'	122
8. EN TOEN WAS ER HET BRABANTS DAGBLAD	150
BIJLAGE: 27 KRANTEN MET EEN MISSIE	166
LITERATUURLIJST EN REGISTER	173
COLOFON	176

INLEIDING

Vóór op zaterdag 3 januari 1959 de eerste editie van het *Brabants Dagblad* bij de abonnees op de mat viel, waren zesentwintig kranten voorafgegaan. Sommige hadden het maar kort – enkele maanden tot een paar jaar – uitgehouden, andere verschenen met ijzere regelmaat tientallen jaren achtereen. Hun geschiedenis toont een warwinkel aan vaak op elkaar lijkende titels. Omdat een nieuwe naam niet automatisch inhield dat er een ook sprake was van een nieuwe krant gaat het uiteindelijk om vijf verschillende bladen: één zogeheten ‘neutrale krant’ – de oudste – en vier kranten van katholieke signatuur. Van die vier verdween er één, de drie overige fuseerden in verschillende jaren zodat er in 1910 nog één over was: korthedshalve *Het Huisgezin*. Die fuseerde in 1941 noodgedwongen met de neutrale concurrent de *Provinciale*. Na de Tweede Wereldoorlog bleef de samenwerking bestaan en die leidde in 1959 tot het *Brabants Dagblad* als onafhankelijke krant. Eén sterke regionale krant aan een stamboom met veel namen.

Het idealisme waarmee de eerste Bossche krantenuitgevers in 1771 aan hun onderneming begonnen, kwam tot uitdrukking in hun voorname een nieuwsblad te maken met ‘tydingen die belang hebben’. Met nieuws dat ertoe deed. Een krant waarin de lezer kon vinden wat hij zocht, die betrouwbaar was en geen praatjes verkocht. Of zoals zij het formuleerden: een nieuwspapier zonder ‘beuzelingen’ en ‘abusieve tydingen’. Dergelijke beloften klinken ook door in de voornemens van volgende generaties krantenmakers. Zij boden met vergelijkbare gedrevenheid het hoofd aan de tirannie van de regelmaat, eigen aan het krantenbedrijf, met bladen waarin ze zeiden borg te staan voor de juistheid van de berichtgeving.

Ondanks die in principe gelijklopende uitgangspunten, kwamen er in Den Bosch in de 250 jaar die verstreken sinds het eerste nieuwsblad van Christian August Vieweg en Lambert Jan Bresser, totaal verschillende kranten van de persen. Aanvankelijk viel er in de volgzame ‘s-Hertogenbossche Dingsdagse en Vrijdagse Courant geen onvertogen woord. Daar zag de overheid ook nauwlettend op toe. Maar in de Bataafs-Franse tijd betrok de krant onder een andere overheid en onder een andere naam, stellingen waarin opinie en polemiekwelhaast handelsmerk werden. Eindelijk is het ogenblik gekomen om u de waarheid te verkondigen, zegt de patriottische redacteur in 1794, die aan dat begrip vervolgens een geheel eigen invulling geeft. Als kort daarop de Fransen de dienst uitmaken, is de waarheid die van de in Parijs opgestelde oorlogsbulletins en lijkt de verheerlijking van keizer Napoleon Bonaparte geen grenzen te kennen. Tijdens het Koninkrijk der Nederlanden brengen de door de overheid uitgevaardigde regels en wetten, de buitenlandse berichten, de bestuurlijke en militaire benoemingen en de koninklijke verplaatsingen weer de rust van weleer op de dichtbedrukte krantenpagina’s.

Maar vanaf 1829 wordt het blijvend anders als in Den Bosch meerdere kranten naast elkaar gaan verschijnen. Een volgende waarheid dient zich aan als de eerste concurrent van de ‘oude’ krant zich manifesteert onder de uitdagende spreuk ‘Wat verbiedt de waarheid te zeggen’. Het is de *Noord-Brabander* die als eerste uitgesproken katholieke krant dan ‘onbelemmerd voor zijn mening wil uitkomen’. En die mening is velen niet welgevallig. Niet de veelvuldig beschimpte protestanten met hun bladen ‘die gal uitbraken’, noch de Kamer, de regeringen en de koning. Zij lazen hoe de Kamer werd weggezet als een ‘groot Knekelhuis met een vijftigtal geraamten, uitgemergelde kerkhofknoken door de natie duur betaald’. Pogingen om achtereenvolgende militante katholieke redacteurs de mond te snoeren, mislukken. ‘Het is mij onmogelijk eenigen invloed te dulden in de wijze der redactie’, verdedigt Judocus Smits in 1842 zijn onafhankelijkheid.

Tegen het einde van de negentiende eeuw is de toon van de dan inmiddels drie katholieke bladen toch getemperd zonder dat het maatschappelijk debat over het kiesstelsel, de sociale kwestie of de vrijheid van onderwijs wordt gemeden. Onderwerpen die natuurlijk ook in de neutrale *Provinciale Noordbrabantsche en ‘s-Hertogenbossche Courant* aan de orde komen maar, zoals deze krant stelt, ‘zonder de groote trom te roeren’. Het dagbladwezen vindt zijn moderne vorm met een veelheid aan binnen- en buitenlandse berichten, gespecialiseerde rubrieken voor specifieke lezersgroepen, veel lokaal nieuws en bijdragen van correspondenten in binnen- en buitenland en de regio. De krant wordt gemaakt voor een breed lezerspubliek. Dagbladvernieuwers als Gérard Teulings, Jean Baptist Vesters, Henri Wijffels en Jos van Roosmalen geven het Bossche perlandschap in de twintigste eeuw een eigentijds karakter.

De missie van *Brabants Dagblad* sluit aan bij de uitgangspunten van zijn voorgangers met wel een totaal andere krant en alle daarbij behorende eigentijdse mediale mogelijkheden. Maar nog steeds ‘een spiegel van de samenleving’. Net als de voorgangers die ik voor het samenstellen van dit boek met genoeg heb doorgebladerd. Een belevenis op zich waarbij 250 jaar wereldgeschiedenis voorbijtrekt. Al bestond de neiging, al was het maar om aan een zekere sleur te ontsnappen, de mopperende redacteur die met scherpe pen op een barricade stond wat meer aandacht te geven dan zijn saaiere evenknie die zonder opinie zijn selectie presenteert van het alledaagse nieuws en zegt ‘de lezer oordele zelf’.

Vaak heb ik de kranten zelf dat geschiedverhaal laten vertellen waarmee ‘de krant van gisteren’ toch weer even actueel werd.

John van Zuijlen

BERICHT

VAN
C. A. VIEWEG, en L. J. BRESSER,
Boekverkopers te 's HERTOGENBOSCH.

Wy hebben de eer het Publicq te adverteeren, dat wy voornemens zyn, om in navolging van veelc Stedden, te drukken en uit te geven een 's Hertogenbosche Courant, welke by ons tweemaal ter week, te weten, des *Dingsdags* en *Vrijdags* zal worden uitgegeven, hebbende hier toe verzogt en bekomen de goedgunstige permissie van *De Edele erel Agtbaare Magistraat van dese Stad*.

De overvinding heeft geleerd dat het grootste aantal der Liefhebbers van nieuwe tydingen, wel wenschen, dat de nieuws papieren, vervult waren met tydingen, die voor het algemeen van meer belang waren, dan zy gewoonlyk zyn, niet dat wy daar mede zeggen wilken dat 'er geen nieuws papieren, zelfs in ons Vaderland zyn, die dit in het oog houden; maar doorens ze wegens hunne geestigheid genoodtaakt zyn, om zulke tydingen mede te deelen, die maar voor een zeker gedeelte van Lezers van belang kunnen geoordeelt worden.

Het is daarom, dat wy in het opstellen van dit ons Nieuws papier voornamelyk onze oplettendheid zullen liden gaan, om mede te deelen zulke tydingen, waar in wy oordeelen dat byna alle Lezers belang hebben. En die in het byzonder de aandacht van een kundig Lezer waardig zyn.

De Correspondentie daar wy ons van zullen bedienen, denken wy ons overvloedige Stoffe te zullen aan de hand geven om tweemaal ter week een nieuws papier met wetswachtende zaken te vervullen: en wy verzekeren het algemeen dat wy ons niet geen beuzelingen, of aanspottelyke dingen zullen ophouden; niet dat wy zo verwantd zyn, dat wy ons zonden verbeelden een nieuws papier geheel zonder gebreken voor den dag te brengen, die is byna onmogelyk in zoort gelyke Schriften; maar wy willen hier alleen mede te kennen geven dat wy ons voor zo veel mogelyk is (in zaken van die natuur) zullen wagen voor fouten, en zo het mogte gebeuren dat ons dezelve quamen te ontslippen, zullen wy altoos zo dra wy die bemerken den Lezers daar van kennisse geven.

Wy verzoeken derhalven alle Liefhebbers om die ons voornemen te begunstigen, hun uitnodigende om zich te verdedigen, wanneer 'er iets van aangelegenheid binnen den omtrek van hunne woonplaatzen mogt voortvallen, ons het zelve mede te deelen, zo spoedig mogelyk is, wy zullen de onkosten van Breeporten niet onzien, en zandlonds daar van getrukt maken, te weten zo 'er iets in vervat is, dat tegen de goede zeden, en de eer des naasten stryde, in welk laatste geval wy daar geen getrukt kunnen nog mogen maken.

Wy bieden ook onzen dienk aan alle en een yder die ons zoudten willen ordonneeren, om eenige *Advertentien* in dit ons Nieuws papier te plaatsen, het zy van Aanscheffedingen, Verkoopingen van Huizen, Landeryen, Obligatien, Renten, Boeken enz. het zy bekenomkingen van nieuw uitgekomene Boeken, of andere van wat natuur die zoudten mogen zyn, en om hun daar toe te anniceeren zullen wy gedurende de eerste twee Maanden dat wy ons nieuws papier zullen beginnen uit te geven alle *Advertentien* voor niet plaatzen en na dien belemden tyd zullen wy voor yder regel die onze Courant gedrukt zal beslaan niet meer vorderen als 4 halvers.

Wy zyn voornemens onze Courant te drukken op frasy papier, zo als gewoonlyk daar toe gebruikt word, met een nieuwe Letter om het zelve zo ten opzichte van den inhoud, als van de uitvoering frasy voor den dag te doen komen.

Dewyl wy van voornemen zyn onze eerste Courant; met den begonne van de maand July uit te geven: zo verzoeken wy een yder, die mogte inclineeren om zig daar van te voorzien dat ze ons hunne orders spoedig gelieven te doen toekomen, de prijs van dezelve zal in het Jaar niet meer zyn als f 2 - 12 - 0.

Wy zullen by de uitgave van onze Couranten bekend maken, de namen der plaatzen en Personen daar onze Couranten zullen te bekomen zyn. Ondersuften gelieven de reene die

ADVERTENTIE,

An de Dagen en Uuren, op welke de Posten ver-
trekken en aankomen: Van het Generaal Post-Comp-
toir, wordende gehouden in de Verwerstraat, te
's HERTOGENBOSCH.

Vertrekken. *Komen aan.*

<p>Alle dagen, des Weens of woensdag om half vier, des Weens om negen Uuren.</p> <p>Op alle Steden van Holland, Zeeland, Noord-Holland, Segt van Utrecht, Roeda, Heusden, Bornel, Thiel, de Lage-derden, Harderwyk, Elburg en Campen.</p>	<p>Alle dagen des Middags om twee en drie Uuren, des Weens om half vier.</p>
<p>Op Dingsdag, en Vrydag, des Weens om negen Uuren, des Woensdag om half vier.</p>	<p>Op geheel Drents-land, Zweffers-land, Klerfens-land, Mook, Venlo, Ruurmonde, Keulen, Frankfort, Heides-Gafel, Guelich, Nymwegen, Arnhem, Zutphen en geheel Gelders-land, de Graevs en het Land van Guik. <i>N. B. Niet op Assen, Nieuwen, Dordrecht, Zutphen, Geest en het Land van Guik, Op Maastricht, Wierden, Dordrecht, Rotterdam, en Sondag om negen en half vijf Uuren.</i></p>
<p>Op Maastricht en Dordrecht, des Weens om half vier, des Woensdag om negen Uuren.</p>	<p>Op geheel Brabant, Vlaanderen, Namur, Luik, Brussel, Venen, Spingien, Antwerpen en anderhalve Landen.</p>
<p>Op Maastricht en Dordrecht, des Weens om negen Uuren, des Woensdag om half vier.</p>	<p>Op Maastricht, Luik, Limburg, Eindhoven, Helmond en de Meijere van 's Bosch.</p>
<p>Op Maastricht en Dordrecht, des Weens om negen Uuren, des Woensdag om half vier.</p>	<p>Op Maastricht, Luik, Limburg, Eindhoven, Helmond ende Meijere van 's Bosch.</p>
<p>Op Maastricht en Dordrecht, des Weens om negen Uuren, des Woensdag om half vier.</p>	<p>Op Diverse, Campen, Zwol, Hamen, Groningen, Leeuwarden, geheel Vries-land en Oostrijck.</p>
<p>Op Maastricht en Dordrecht, des Weens om negen Uuren, des Woensdag om half vier.</p>	<p>Op Hamborg, Berne, Zweden en Denemarken.</p>
<p>Op Maastricht en Dordrecht, des Weens om negen Uuren, des Woensdag om half vier.</p>	<p>Op Bergen-op-Zoom, Steensbergen, ende op Zeelandt.</p>
<p>Op Maastricht en Dordrecht, des Weens om negen Uuren, des Woensdag om half vier.</p>	<p>Op Diverse, Campen, Zwol, Hamen, Groningen, Leeuwarden, geheel Vries-land en Oostrijck.</p>
<p>Op Maastricht en Dordrecht, des Weens om negen Uuren, des Woensdag om half vier.</p>	<p>Op Hamborg, Berne, Zweden en Denemarken.</p>
<p>Op Maastricht en Dordrecht, des Weens om negen Uuren, des Woensdag om half vier.</p>	<p>Op Bergen-op-Zoom, Steensbergen, ende op Zeelandt.</p>

12

↑ Het 'Bericht' waarmee de drukkers Vieweg en Bresser het verschijnen aankondigden van hun *Dingsdagse en Vrijdagse Courant*: een serieus en betrouwbaar nieuwsblad zonder 'beuzelingen of aanstotelijke dingen'.

↓ Gezicht vanaf de Markt op de Kolperstraat omstreeks 1820. Links het Nederlands koffiehuis, rechts op de hoek de courantdrukkerij van H. Palier en zoon.

↑ Het overzicht van vertrek- en aankomsttijden van de postwagens bij het postkantoor in de Verwerstraat toont halverwege de achttiende eeuw een intensief postverkeer.

↓ De Visstraat in Den Bosch anno 1910, waar bij het Nieuw Bosch Koffiehuis ook een halte was van de diligence. Al in de zeventiende en achttiende eeuw onderhield Den Bosch boot- en postkoetsverbindingen met vrijwel alle landen in West-Europa.

Aldus opende het 'Bericht' waarmee de protestantse drukkers en boekverkopers Christian August Vieweg en Lambert Jan Bresser in het voorjaar van 1771 het verschijnen aankondigden van hun krant, de eerste in Den Bosch.

Daartoe hadden Vieweg en Bresser op 20 maart 1771 bij de magistraat van Den Bosch een verzoekschrift ingediend. Geheel volgens de regels die al vanaf 1702 golden. Maar die waren in Den Bosch, zelfs in heel Staats-Brabant, nog niet eerder toegepast op een initiatief voor een krant. Als goedkeuring werd verkregen, was Den Bosch de eerste Staatsbrabantse stad met een eigen nieuwsmedium. Dat zou gedrukt worden 'op fraay papier' en met nieuw 'fris lettertype'. De uitgevers wilden met hun krant 'fraay voor den dag komen'. De abonnementsprijs was, weergegeven in gulden, stuivers en penningen, vastgesteld op f 2-12-0 per jaar.

MARKTONDERZOEK

Natuurlijk hebben de uitgevers zich van tevoren gebogen over de nieuwsgaring, de verspreiding en vooral over de levensvatbaarheid van hun blad. Den Bosch en andere Brabantse steden zaten ondanks het gemis van een 'eigen' nieuwsblad, niet geheel zonder nieuws. Handelaren en regenten die belang stelden in staatkundige, economische en buitenlandse informatie lazen in veel plaatsen Hollandse kranten. Zo ook in Den Bosch, waar onder andere de *Leidse Courant* en de *Opregte Haerlemsche Courant* op de leestafel lagen in het chique koffiehuis op de Markt.

Daarnaast voerden kooplui en regenten om op de hoogte te blijven een levendige handelscorrespondentie met buitenlandse contacten. Vooral in de zeventiende en in het begin van de achttiende eeuw toen de buitenlandse handel in Den Bosch floreerde, kon er vandaaruit post verzonden worden aan alle landen in West-Europa. Het Bossche postkantoor werd een van de vijf belangrijkste in de Republiek. Voor internationale nieuwsgaring van de 's *Hertogenbossche Dingsdagse en Vrijdagse Courant* later een belangrijk gegeven.

Maar de bloeiende exporthandel van de zeventiende eeuw stelde halverwege de achttiende eeuw nog maar weinig voor. Ook de transitohandel was teruggelopen. De Bossche overslaghaven ontving voornamelijk nog goederen bedoeld 'voor eigene rekening en vertier'. Toch handelden enkele van de 'voornaamste ingezetenen' nog in transitogoederen. Deze handelaren waren gebaat bij internationaal nieuws. Maar in de Bataafse tijd stortte de Amsterdamse stapelmarkt in, stakte in het achterland de doorvoer en kreeg de handel een nog slechts lokaal en regionaal karakter. In het vierde kwart van de achttiende eeuw bood de industrie meer werkgelegenheid. Was in 1775 nog één op de vijf hoofden van huishoudens werkzaam in de handel, de

nijverheid bood aan bijna tweemaal zoveel mensen werk. Den Bosch telde in die jaren ongeveer 12.000 inwoners. ¹

STADSGEVOEL

Onder dat gesternte begonnen Vieweg en Bresser een krant waarin zoals gebruikelijk de nadruk lag op internationaal nieuws. Zij zagen mogelijkheden het op te nemen tegen de Hollandse kranten die van verre moesten komen en soms met vertraging arriveerden. Een eigen krant was voor de geïnteresseerde lezers eerder beschikbaar en stond ook dichterbij de lokale doelgroep. Daarmee was zo'n krant goed voor het onderlinge 'stadsgevoel', voor het zelfbewustzijn van de Bosschenaren, die dan voortaan een eigen nieuwsblad hadden.

De krant is goed voor het onderlinge 'stadsgevoel', voor het zelfbewustzijn van de Bosschenaren, die dan voortaan een eigen nieuwsblad hadden

De vraag bleef natuurlijk of het nieuwe Bossche nieuwsblad zich voldoende van zijn Hollandse concurrenten kon onderscheiden, maar al zou dat niet het geval zijn, dan maakte de eigen krant, de concurrentie op zijn minst overbodig. Plaatselijk en regionaal nieuws uit Den Bosch en omgeving brachten die 'Hollandse bladen' sowieso niet. Daarmee leken de Bossche drukkers voldoende zeker van hun zaak zich te kunnen onderscheiden, waarna het verzoek aan de magistraat om hun blad toe te laten, verzonden kon worden.

GROOT VERSPREIDINGSGBIED

Uit het 'Bericht' waarmee ze uiteindelijk hun 's *Hertogenbossche Dingsdagsche en Vrijdagse Courant* aankondigden, blijkt bovendien dat er een indrukwekkend netwerk aan verkopers en nieuwsleveranciers tot stand was gebracht. Bij drukkers en boekverkopers in maar liefst 32 plaatsen, waaronder Amsterdam, Den Haag, Utrecht, Antwerpen en Kleef, zou de Bossche krant verkrijgbaar zijn. Uit die plaatsen en uit heel Brabant zou ook nieuws betrokken worden en daar kon de adverteerder van 'Aanbestedingen, Verkopen van Huizen, Landeryen, Obligatiën, Renten en Boeken' ook zijn annonces kwijt. Voor adverteerders werd een voordeeltje in het vooruitzicht gesteld: de eerste twee maanden konden zij gratis adverteren. Daarna kostte dat 3 stuivers per regel. In de eerste editie wordt van het gratis aanbod zo gretig

De krant startte in 1771 met een indrukwekkend verspreidingsgebied dat bestond uit 32 plaatsen in Brabant en tal van grote steden in Holland, Gelderland, Limburg en Vlaanderen.

18

De lijst van verkooppunten biedt ook inzicht in de praktijk van verspreiden. In de meeste gevallen kwamen de kranten terecht bij de plaatselijke boekverkopers, maar in Tilburg, Eindhoven, Utrecht, Venlo, Heusden en Drunen, fungeerde de postmeester als aflever- en afhaaladres. Soms bezorgde die de krant ook aan huis, zoals Jan de Beer uit Tilburg die dat op 6 augustus via de krant liet weten 'aan alle de geene die gedient willen wezen van de 's Bossche Courant'. Hij haalde op dinsdag en vrijdag de krant op in Loon op Zand waar die 'per toerkar' bij de gelijknamige herberg werd afgeleverd. De Beer bezorgde de krant dan 's middags tussen 2 en 3 in Tilburg. Daarmee is Jan de Beer als het ware de oudste bekende 'krantenbezorger'. Bij hem konden overigens ook advertenties worden opgegeven, die hij dan per eerstvolgende toerkar naar Den Bosch zond. Die reed twee keer per week, uitgerekend op dinsdag en vrijdag, dus synchroon met het verschijnen van de krant, die daarmee al op de dag van verschijnen in Tilburg kon worden gelezen. Dat de krant korte tijd in Delft te krijgen was, hield verband met de scheepvaartverbinding die schipper Wouter Kortleven onderhield tussen Delft en Den Bosch. Heen op dinsdag, terug op vrijdag. Met die dienstregeling liep de krant uit Den Bosch in Delft dus wel een aantal dagen vertraging op.

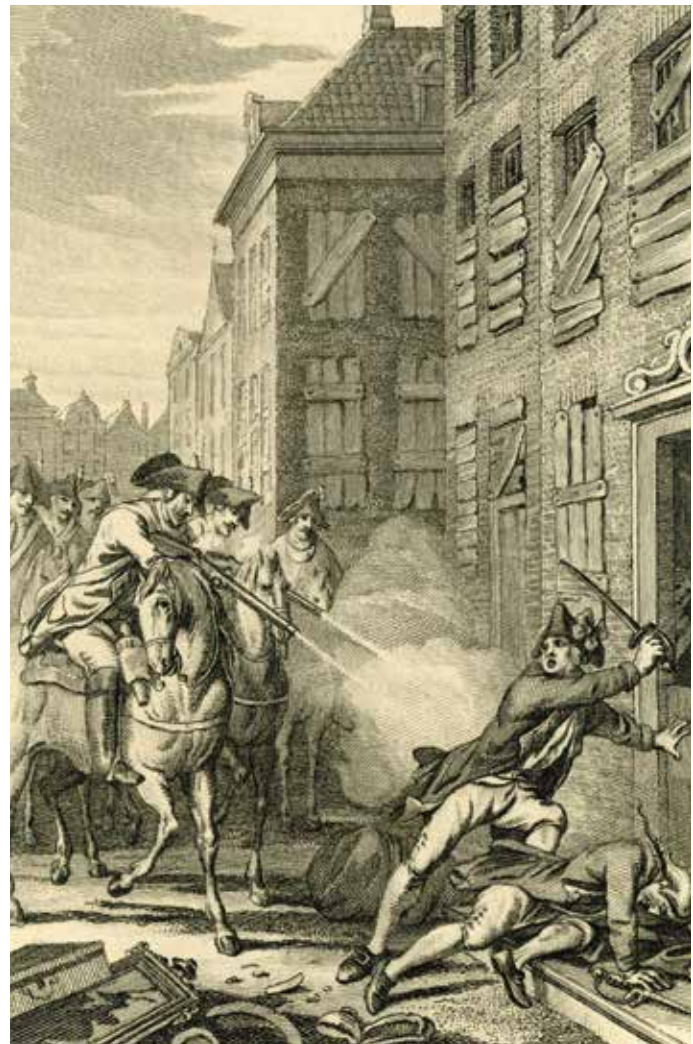
Daarmee is Jan de Beer als het ware de oudste bekende 'krantenbezorger'

Veel boekhandelaren die deel uitmaakten van het distributienetwerk van Vieweg en Bresser adverteerden ook met hun nieuwste uitgaven in de krant. Mogelijk als tegenprestatie voor de verkoopdiensten, maar ook nuttig voor de lezers in hun eigen plaats die aldus op de hoogte bleven van het nieuwste aanbod in hun boekwinkel.

Aan de hand van een steekproef uit advertenties in de jaargangen 1771-1780 wist historicus A. Bogers vast te stellen hoe groot toen het verspreidingsgebied was van de 's Hertogenbossche Courant. Hij concludeerde dat de abonnees voornamelijk in de Meijerij woonden: 'Vanaf 's-Hertogenbosch tot en met Tilburg en vanaf 's-Hertogenbosch tot en met Lithoijen, Asten, Budel, Reusel en Hilvarenbeek.

HET EIGEN NIEUWS

De gouvernementele 's Hertogenbossche Dingsdagse en Vrijdagse Courant, bood een brede kijk op de wereld, meestal op oorlogen in het buitenland. Maar dat deden de 'Hollandse' kranten eveneens. Wie dus op de hoogte wilde blijven van

Beeld van de plunderingen in Den Bosch door soldaten van het garnizoen in november 1787. In de Kerkstraat worden vijf plundersaars op heterdaad betrapt en doodgeschoten.

bijvoorbeeld het oorlogsverloop in Rusland, Polen, Turkije en andere veelal Oost-Europese brandhaarden, had keus te over. De verkrijgbaarheid van de kranten uit bijvoorbeeld Haarlem, Leiden of Den Haag was misschien een criterium om te kiezen voor de grotere leeszekerheid van een krant die in de eigen stad of streek werd gemaakt. Zo'n krant zou bovendien voor meer lezers aan belang winnen als daarin ook meer informatie uit eigen stad of provincie werd afgedrukt. Dat kon de 'Bossche krant' tot een gewilde Brabantse nieuwbron maken. De plaatsnaam in de titel bleef echter nog geruime tijd slechts een aanduiding van de plaats van uitgave. Vanzelfsprekend was de krant afhankelijk van wat de actualiteit bracht, maar een eigen nieuwsgaring bleef lang op een laag pitje. Aan het einde van het eerste kalenderjaar, vijftig edities verder, was de 's Hertogenbossche nog niet echt een Bossche krant waarin lokaal en regionaal nieuws een belangrijke plaats innamen. Als Den Bosch aan de orde kwam,

BEGROTING IN DE KRANT

Provincie heeft het gewestelijk bestuur dan ook begonnen de Begrooting voor het jaar 1848 voor een ieder te welk door het stedelijk bestuur van 's Hertogenbosch is gevolgd; en bij beide deze besturen heeft men zelfs af te schrijven. Ten gevolge van dien zijn zij in het dagblad *de Noord-Brabander* gedrukt geworden en alzoo voorgesteld.

stad, zijnde de tweede stad der Provincie, schijnt men er niet aan gedacht te hebben, en het financieel bestuur, als uitgaven kan men evenwel gerust in vergelijking met anderen bekend maken. Ik heb mij dan ook beijven te bekomen, hetwelk ik hier bij voeg, met verzoek om het even als de Begrooting van 's Hertogenbosch in aan 28 Maart jl. N.o 41, ook in dat dagblad over te nemen.

PROVINCIE NOORD-BRABAND.

STAAT VAN BEGROOTING IN ONTVANGST EN UITGAAF
VAN DE
STAD BREDA,
VOOR DE DIENST VAN 1848.
BEVOLKING 14,100 ZIELEN.

EERSTE AFDEELING.
Van de Plaatselijke Ontvangsten.
EERSTE HOOFDSTUK.
Buitengewone Ontvangsten.
§ I. OVERSCHOT DER VORIGE JAREN.

1. Batig slot der Begrooting van het vorig jaar	f 58,00.
---	----------

§ II. ANDERE BUITENGEWONE ONTVANGSTEN.

2. Gedebtelijke aflossing op het door de stad in 's Hertogenbosch, ten behoeve der Administratie van de Bank van Leening voorgeschoten kapitaal ad f 20.000,00	f 2000,00.
3. Kooppenningen van het Gebouw het Stadhuis door de Stad verkocht aan het R. K. Weeshuis	" 13000,00.

TWEDE HOOFDSTUK.
Gewone Plaatselijke Inkomsten.
§ I. OPCENTEN OP 'S RIJKS MIDDELEN.

4. 5 Oproepen op de Grondbelasting en de Belasting op het Personeel en Mobiliair	f 3000,00.
5. Idem 130 op het Gestigt, 100 Gemaal, 50 Binnenlandsch, 25 Buitenlandsch Gedistilleerd en 60 op Bieren en Azijn	" 3690,40.

§ II. PLAATSELIJKE EIGENE MIDDELEN.

6. Omslag voor het onderhoud van Lantaarnen, Brandspuiten, Nachtwachten, enz.	f 3495,63.
7. De Dranken.	" 1392,18.
8. De Eetwaren.	" 4300,00.
9. Collecte op { De Brandstoffen.	" 5993,85.
{ De Fouragien.	" 3151,25.
11. Opbrengst van Weg-, Straat en Beuzgelden.	" 284,37.
12. Id. Van Kaai-, Haven-, Kraan en Sluisgelden.	" 900,00.
13. Id. Van de Wik- en Weepsoenen.	" 100,00.
14. Receptien voor het gebruik van plaatsen op de openbare Markten, Hallen en dergelijken.	" 35,00.
15. Aandeel in dien zuiveren opbrengst van den Tol N.o 7 op den weg der 1. Klasse N.o 3 buiten de Bosch-Poort.	" 500,00.

78

Als de overheid het niet doet, doen wij het maar, moet de redactie van de *Noord-Brabander* in juli 1848 gedacht hebben. En zo verscheen de hele begroting van de stad Breda vanaf de voorpagina in de editie van 1 juli. Daar had het stadsbestuur zelf voor moeten zorgen, aldus de toelichting. Reeds in 1831 had koning Willem I een Koninklijk Besluit

uitgevaardigd om de provinciale en gemeentebesturen ertoe te brengen hun jaarlijkse begrotingen en rekeningen openbaar te maken. 'Hieraan is geen gevolg gegeven', constateerde brieffschrijver A.J. uit Breda, die eveneens vaststelde dat daar klaarblijkelijk niemand wakker van had gelegen. 'De Nederlanders schenen er weinig belang in te stellen' en

anderzijds wilden de besturen 'alles liefst in het geheim behandelen', schreef de Bredenaar aan de redactie van de krant.

In het roerige jaar van de grote grondwetsherziening, waarin de roep om invloed, openheid en vrijheid in duizenden petities aan koning en parlement luid weerklonk, werd er alom kritisch naar bestuursorganen gekeken. Of zoals de *Noord-Brabander* het weergaf: 'Nadat de ingezetenen van dit Rijk door de gebeurtenissen van onze dagen, hunne eigen waarde wat meer begonnen te gevoelen, is in onderscheidene Provincies het verlangen geuit, dat eindelijk aan het Koninklijk Besluit van 1831 gevolg zouden gegeven worden.'

Inmiddels hadden het provinciaal bestuur van Noord-Brabant en het stadsbestuur van Den Bosch aan dergelijke oproepen gehoor gegeven. De *Noord-Brabander* had de ter inzage gelegde begrotingen daarop meteen gepubliceerd. Maar in Breda, 'met 14.100 zielen toch de tweede stad van Noord-Brabant', had men er klaarblijkelijk 'niet aan gedacht'. Dat was de brieffschrijver hoe dan ook een doorn in het oog. Hij had zich daarom beijverd een exemplaar van die begroting in handen te krijgen. Toen hem dat gelukt was, ging het stuk linea recta naar Den Bosch, waar de *Noord-Brabander* graag aan het verzoek voldeed de Bredasche begroting over 1848 integraal te publiceren. Een mooi primeurtje, waarmee zelfs de *Bredasche Courant* de loef werd afgestoken.

J.B. van Son (1804-1875), geboren in Den Bosch, advocaat, officier van justitie, Kamerlid en minister van R.K. Eredienst. Hij zette zich sterk in voor de emancipatie van de katholieken, ook met artikelen in de *Noord-Brabander*.

en onderwijs openlijk ter discussie werd gesteld, meldde hij in een ingezonden brief. Beschamende stukken die de gemeoederen ophitsen, luidde het oordeel. (Katholiek) Brabant moest het hoofd bieden aan deze kritiek van protestantse zijde door de rijen te sluiten en alert te blijven: 'Waak derhalve, Noord-Brabant waak.' [2]

INVLOEDRIJKE BIJDAGEN

Deze ingezonden brief, geheel in de geest van de krant, was ondertekend door een zekere S. en voorzien van het motto *ex ungue leonem*: men herkent de leeuw aan zijn klauw. Met andere woorden, het was wel duidelijk uit welke hoek de wind waaide en wat er te duchten was. Met nog meer artikelen wees S. op het gevaar dat de katholieken, in de minderheid in de Tweede Kamer, in het debat over de wettelijke regeling van de vrijheid van godsdienst, onderwijs en vereniging aan het kortste eind zouden trekken. Strijdbaarheid was noodzakelijk of zoals de andere motto's boven zijn artikelen luidde *Venit summa dies*: de grote dag is aangebroken.

De auteur van deze zes strijdbare analyses die met regelmaat tussen 27 mei en 5 augustus verschenen, was hoogstwaarschijnlijk mr. Jean Baptist van Son. Invloedrijk Bosschenaar die vanaf 1827 achtereenvolgens advocaat, officier van justitie, president van het gerechtshof van Noord-Brabant en sedert 1840 lid van de dubbele Tweede Kamer ter beoordeling van de wetsontwerpen voor de nieuwe grondwet was. Iemand die wist waarover hij sprak. Hij was tussen 1844 en 1847 belast met het departement van R.K. Eeredienst tot hij wegens 'volslagen doofheid' moest terugtreden. Hij vestigde zich weer in Den Bosch, waar hij zich als ambteloos burger tot zijn overlijden in 1875 met overgave inzette voor de katholieke zaak, onder meer door de oprichting in 1870 van de Roomsche Katholieke Kiesvereniging Noord-Brabant, een begin van partijorganisatie.

Naast de bijdragen van deze invloedrijke gastauteur, trok ook op 29 juni de brief van de Brabantse hoge geestelijken aan de koning de aandacht. Al in mei had de *Noord-Brabander* zich furieus opgesteld tegen het adres aan de koning van de Algemene Synode van de Hervormde kerk over de godsdienstvrijheid. Nu kwamen ook de vicarissen Van Hooydonk (Breda), Den Dubbelden (Den Bosch), Paredis (Limburg) en mgr. Zwijsen (Den Bosch) tegen het 'beruchte' verzoekschrift in het geweer. Het advies van deze katholieke kerkvoogden aan de koning werd door de *Noord-Brabander* integraal overgenomen uit *De Tijd*.

TWEDE KAMER KAN GEEN GOED DOEN

De oproep van mr. Van Son om zich strijdbaar op te stellen klonk ook door in de Brabantse Provinciale Staten waar Hein de Wijs eveneens een adres aan de koning opstelde als adhesiebetuiging in de strijd voor vrijheid van godsdienst, onderwijs en vereniging. Maar waren de Staten bevoegd zich op deze manier in deze zaak te mengen, luidde de formele vraag? Er werd over gestemd. De verzending van het adres werd daarop met 24 stemmen tegen en 9 stemmen voor verworpen. De *Noord-Brabander* drukte niettemin de hele tekst op de voorpagina af.

De krant hield in de komende maanden het debat over de grondwetsherziening levend met een stormvloed aan kritische artikelen over uiteenlopende aspecten van deze materie. Op 29 juli volgt dan de definitieve conclusie. Zonder nog verder in detail te treden is de *Noord-Brabander* niet gelukkig met de conservatieve opstelling van de Tweede Kamer. 'Wij hebben bestreden', zegt de krant, 'wat niet liberaal genoeg was, maar zij, die goede vertegenwoordigers, hebben bestreden wat al te liberaal was.'

Dan, in augustus, volgt in drie afleveringen een ruime samenvatting van de reactie van de regering op de opmerkingen van

GEEFAAN DE VROUW
HAAR RECHTMATIGE
PLAATS NAAST DEN

PROVINCIALE LANDDAG

VAN DEN
NEDERLANDSCHEN
BOND

VOOR

VROUWEN- KIESRECHT

OP

Zaterdag 3 Juni '16

's namiddags 2 uur,
op het terrein „Park ZORGVLIET”
te 's Gravenhage

Sprekers :

de Heer Prof. Dr. B. D. Eerdmans, uit Leiden,

Lid v.d. Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Mejuffrouw J. Westerman,

Hoofd eener School te Amsterdam.

de Heer W. I. E. H. M. de Jong,

Lid v.d. Tweede Kamer der Staten-Generaal.

■ Tusschen de toespraken zullen Nederlandsche
Liederen gezongen worden onder leiding van
den heer **ARNOLD SPOEL**, waarbij de
medewerking van het Publiek wordt verzocht. ■

Muziek op het terrein

van de Residentie-Harmonie-Kapel, Kapelmeester A. Korrebijn.

TOEGANG 1 0.25.

Liederenbundel v. d. Nationale Vereeniging v. d. Volkszang
op het terrein te verkrijgen. - Opening v. h. terrein 1½ uur.

Secretariaat Zoutmanstraat 22, DEN HAAG.

4. 'DAGEN DER PUBLICITEIT'

De strijd voor vrouwenkiesrecht was een belangrijk thema waarin ook de Bossche kranten stellingnamen. Een vooruitstrevende mening hielden die er niet op na. Aan de man kweam het kiesrecht toe, de vrouw hoorde vooral als moeder in het gezin.

83

Halverwege de negentiende eeuw lijkt Den Bosch met drie kranten uit te groeien tot een waar perscentrum. Sinds 1829 verschenen er al twee nieuwsbladen: het *Provinciaal Dagblad van Noord-Brabant en 's Hertogenbossche Courant* dat zijn oorsprong vond in 1771 en de in 1829 opgerichte *Noord-Brabander*, die in 1849 was hernoemd tot *Noordbrabanter*. In 1851 komt er een derde krant bij.

De *Noord-Brabanter* krijgt te maken met een afsplitsing, in gang gezet door zijn eigen hoofdredacteur J.J. van der Linde, die dan met de *Nieuwe Noordbrabander* op de markt komt. Dit blad wordt gedrukt en uitgegeven door de firma P. Stokvis en Zoon, boek- en courantdrukker in de Verwerstraat. De nieuwe krant verschijnt drie keer per week, op dinsdag, donderdag en zaterdag.

COLOFON

Uitgave

WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
www.wbooks.com

Tekst

John van Zuijlen

Illustratie omslag

John Back

Vormgeving

hetboekenfront.nl

Herkomst foto's

Amsterdam Museum: 76
Brabants Dagblad: 2, 6 boven, 16 rechts, 88 boven, 89, 156, 157 rechts, 158, 160, 161, 163, 165
Brabants Historisch Informatie Centrum: 16 links, 71
Delpher: 17 rechts, 88 onder, 107
Erfgoed 's-Hertogenbosch: 6 onder, 11, 12, 17 rechts, 19, 21 links, 25, 30, 33, 61, 81, 90, 95 links, 95 rechts, 96, 99, 103, 104/105, 109 links, 110, 112, 114, 115, 116, 118, 119, 122, 126, 127, 130, 138, 142, 146 150, 153, 154/155, 157 links
Het Noordbrabants Museum: 17 links, 21 rechts, 26 rechts, 79
Historica Brabantica: 46
John Back: 18
Katholiek Documentatiecentrum: 109 rechts
Koninklijke Bibliotheek: 82
Marc Bolsius: 9, 125, 152
Nationaal Militair Museum: 36
Nationaal Monument Oranjehotel: 145
Provinciehuis: 41, 48 rechtsboven, 48 rechtsonder
Rijksmuseum: 22/23, 26 links, 34, 72
RKD: 48 linksboven, 57
Charlotte van Zuijlen: 50

© 2021 WBOOKS Zwolle

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.

© c/o Pictoright Amsterdam 2021.

ISBN 978 94 625 8454 9

NUR 693